

מעשה בראשית

ותורת ההתפתחות

ב. אגות הראי"ה | אגרת צ"א

ביה, עה"ק יפו ת"ו, יד סיון תרס"ה.

שלך וברכה לידידי אהובי חתן תורה מטולא בדעה ויראת ד' טהורה
מר משה זיידל שליט"א.

הגיעני מכתבך הנעים, ואם הי' הזמן מספיק הי' ראוי להאריך הרבה, לבאר שורש דבר בכל ההערות שהעירות, והדברים היקרים המסתעפים מהן בשאלות חכמת האמונה, שכל הכשלוניות באים רק מפני שאין דודש ומבקש, וכ"א פותר לו את שאלותיו היותר גדולות ע"פ ידיעה כהה, ע"כ יצא משפט מעוקל, ועלינו החובה לברר אמרי אמת בתורת אמת.

וע"ד המדרש², הפ"י הפשוט הוא, שלולא שהאדם בבחירתו איננו יכול לקבל רב טובה היתה הבריאה יותר מבורכת, הי' טעם העץ דומה לפריה, שזה הוא אב לכל יתר הכחות, שהיו יותר מבורכים, אבל מתוך שהאדם עתיד הוא לצאת מגדר היושר ברוב טובה ע"כ זה היה המעצור המוסרי, שלא תשתכלל הארץ כראוי, וזהו פתרון לכל המגרעות התכוניות הנמצאות בבריאה, שמבקר היצירה עמלים בהם, ורק לכשישכילו את התאחדות כח המוסר עם יתר כחות המציאות יבינו תוכן הדברים, וזה נקרא חטא הארץ, שפירשו יותר במדרש כמקלל שדי אם רשע.

וע"ד מנין שנות היצירה ביחש להחשבונות הגיאולוגיים בזמנינו. כך היא הלכה רוחת, שהיו כבר תקופות רבות קודם למנין תקופתנו הוא מפורסם בכל המקובלים הקדמונים, ובמדר³ "שהי' בונה עולמות ומחריבן", ובזוהר פ' ויקרא⁴ שהיו כמה מיני אנשים חוץ מאדם שנאמר בתורה: אלא ששם צריך להשכיל יפה את המליצות העמוקות, הצריכות ביאור רוב מאד מאד, אי"כ אותן החפירות מורות לנו, שנמצאו תקופות של בראים, ואנשים בכללם, אבל שלא היה בינתים חורבן כללי, ויצירה חדשה, ע"ז אין מופת מוכיח, כ"א השערות פורחות באויר, שאין לחוש להן כלל. אבל באמת אין אנו נזקקים לכל זה, שאפילו אם הי' מתברר לנו שהי' סדר היצירה בדרך התפתחות המינים ג"כ אין שום סתירה, שאנו מונים כפי הפשטות של פסוקי תורה, שנוגע לנו הרבה יותר מכל הידיעות הקדומות, שאין להן עמנו ערך מרובה, התורה ודאי סתמה במעשה בראשית, ודברה ברמיזות ומשלם, שהרי הכל יודעים שמעשה בראשית הם מכלל סתרי תורה, ואם היו כל הדברים רק פשוטם איזה סתר יש כאן, וכבר אמרו במדרש⁵ "להגיד כח מעשה בראשית לבר' א"א, לפיכך סתם הכתוב בראשית ברא אלקים", והעיקר היא הידיעה העולה מכל הענין לדעת ד', וחיי המוסר האמיתי, והקב"ה נותן במשקל אפילו הרוח שחל על הנביאים⁶, הוא צמצם שדוקא כשיכנסו הדברים הגדולים שבאלה הענינים באלה הציורים וכלו בני"א לשאוב מהם, עם כל השתדלותם, את כל היותר מועיל ונשגב להם, ואור יקרות וקפאון, שהם סתרי תורה, שבעוה"ז

הב יקרים ויהיו קפויים⁷ לע"ל, רק הוא יגלה לנו פרטי הדברים. אבל עכ"פ אין שום סתירה לשום דבר מן התורה מכל דעה מחקרית שבעולם כלל, אלא שאין אנחנו צריכים לקבל השערות לודאיות, אפילו יהיו מוסכמות הרבה, כי הן כצ"ח גובל, שעוד מעט יפתחו יותר כלי הדישה, ותהיינה כל ההשערות החדשות ללעג ולקלס, וכל החכמות הנעלות שבימינו לקטנות המוח, ודבר אלקינו יקום לעולם, "כי ההרים ימוש והגבעות תמוטינה, והסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמות אמר מרחמך ד'", כי יסוד הכל הוא מה שאנחנו מלמדים בעולם, שהכל פועל

א. ספר הכוזרי | מאמר א'

סו. אמר הכוזרי: וכי יש כמות הכרעה.

סו. אמר החבר: ומאין לנו מופת בשאלה הזאת. הלילה לאל שתבוא התורה כמה שידחה ראייה או מופת, אך תבא כנפלאות ושנות המנהגים לבריאת דברים או להפך דבר אל דבר אחר, להורות על חכמת בורא העולם ויכלתו לעשות מה שחפץ, בעת שיחפץ, ושאלת החדוש והקדמות עמוקה, וראיות שתי המענות שוות, עד שתכריע החדוש הקבלה מאדם ונה ומשה כנבואה אשר היא יותר נאמנת מן ההקשה, ואם היה מצטרך בעל תורה להאמין ולהודות בהיולי קדמון ועולמות רבים קודם העולם הזה, לא היה כזה פגם באמונתו, כי העולם הזה הוא חדש מזמן ידוע ותחלת האדם אדם ונח.



ד', והאמצעיים, רבים או מועטים, לרבי רבבות, הם הכל מעשי ד', שלא חיסר מעולמו כלום, ושאינן קץ לגבורתו ועו חכמתו ותפארתו ב"ה ובי"ש לעדי עד. ופעמים שאנחנו מזכירים את האמצעיים ג"כ בשם, להרחיב את הדעת, ולפעמים אנו אומרים בדרך דילוג "ויצר ד'" "ויעש ד'" כמו שאנו אומרים "אז יבנה שלמה", ואין אומרים ששלמה צוה לשרים והשרים להגמזכים מהם, הם להאדריכלים והאדריכלים לאומנים והאומנים לעושי המלאכה הפשוטים, מפני שהוא דרך ידוע, וגם איננו עקרי. כן כל מה שיחקר בהרבה רבבות שנים בהגדלת הדרכים והאמצעיים, שהם מוסיפים לנו דעה והשכל בגאון ד', המה ברב הפעמים מקוצרים, ותוכן הדבר שיש משקל מיוחד לכל רעיון ומחשבה לזמן לידתו ופעולתו, באין שום מקרה והזדמנות בלתי-מכוונת כלל. למשל אנחנו יכולים להבין, אם הי' נודע דבר תנועת הארץ לפני כמה אלפים שנה למפרע בהמון הי' המין האנושי מתירא לעמוד על רגליו, פן יפול מכח התנועה, וק"ו שהי' מתירא לבנות בנינים רמים, וזה הי' מביאו לרפיון-לב למניעת-פיתוח שאין לשער, והחשבון של כח המושך לא הי' יכול להבטיחו, אחרי ראותו בעיניו שכל דבר העומד על דבר מתנעע איננו בטוח מנפילה, רק אחרי בגרות של הרגל יפה היה מקום לצאת ההכרה של תנועת הארץ, שלא תקבל האנושיות מזה אך טוב.

כן הדבר נהוג ג"כ ביחש הרוחניות, למשל השגחת השי"ת היא יסוד המוסר האנושי והצלחתו, ולכשיברר יפה בעולם בדעה גדולה ובהירה הוא יהיה יסוד האושר, לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה את ד'. והנה כנסת ישראל היתה צריכה להתעמל הרבה עם כל עובדי ע"ז, להבינם שעם גודל הבריאה אין עכ"ו האדם מבוזה עד שלא יהי' ערך להנהגתו המוסרית, כ"א היצירה המוסרית של האדם היא חשובה מאד יותר מהברואים היותר גדולים בכמותם לאין ערך. אבל לא בנקל עלה הדבר להטביע במקצת חותם ידיעה זו עם השמירה של ההכרה הפנימית של כבוד ד', שהוא ג"כ בעיקר היסוד היותר הגדול להשתלמות האנושית, וכל היצירה הכללית בהוה ובנצח, בחיי חומר וחיי רוח, וכ"ז העמל דויה נדרש, איך להתאים בלב הקטן של האדם את המחזה של גדולת היצירה ושפלות האדם עם חיון הכרת יד ד' הגדולה, ואיך שהוא נעלה ומרומם מכל הערכים ההסכמיים של כל נוצר, מה היה אם היה אז ידוע ג"כ מכל המון העולמות המעשיים שבציויר המדעים כעת, אז היה כדק נחשב, ומוסרו כאין, ולא היה אפשר להקים בקרבו רוח חיים של גדולה ותפארת כלל, רק עכשיו, אחרי שגם עם היצור שהיה גדול או לעיניו כבר נלחם ויוכל, שוב אין מבעתים אותו בשום גדולה כמותית לפי האמת. אבל כל אלה צריכים זמנים והכנות, והציורים הסיפוריים, בין הנמשכים מכח הסיקרה על הבריאה מדרך המושכל, בין הבאים מהתגלות יד ד' על ידי נביאו, צריכים תמיד להיות נושאים עמהם את הכח המאדיר את החיים ואת ההצלחה לאמתתה, ולא להביא לאדם ציד של ידיעות קטועות להשתעשע בהן בשחוק ילדות, וכשתשכיל בזה תבין, שיש ערך נשגב למה שמתגלה וכן למה שמסתתר, ודרכי ההסתרה הם רבים וגדולים מפליאות נתיבות חכמה העליונה של אדון כל המעשים פלא יועץ ב"ה, וכשתלך בדרך זה הנני בטוח בע"ה שלא תכשל, ותעש חיל בישראל, את האלקים ירא ומצותיו שמור כי זה כל האדם, ותשמח ותעלו בגאון שם ד', ובמתת חבלנו להיות לברית עם לאור גויים, ונוכה לשוב במשוח ארץ צבי, לספר בציון שם ד' ותהילתו בירושלים, בהקבץ עמים יחדו וממלכות לעבוד את ד' בתתו מציון ישועה לישראל תפארתו, ותהלכתו עורים בדרך לא ידוע, בנתיבות לא ידוע אדריכם, אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור, אלה הדברים עשיתים ולא עזבתים", אמרו חז"ל⁸ כבר עשיתים לר' עקיבא וחביריו, והי' זה של' וברכה, כנפשך היקרה ונפש ידידך עז דורש והצלחתך מלונג"ה.

ב"ה, עה"ק יפו ת"ה, ה' אייר תרס"ח.

ידידי וחביבי החכם השלם אוצר תורה ויראת ד' סהורה מר משה זיידל שליט"א, שלוי וברכה.

התענגתי על דבריך היקרים, אשר זה כמה הגיעוני. אבל לא מצאתי עת כשר להתענג ג"כ בהשיבי לך, מחמדי, דברי שלוי ואמת. גם עתה הנני מוקף טרדא ופיזור נפש, ומ"מ הנני מבליג על המניעות ואכתב מעט, בעזה"י.

בכלל הנני מוצא לעצמי חובה להעיר את רוחך הטהור, ע"ד הדעות הבאות ע"י המחקרים החדשים, שהם ברובם סותרים את פשטי דברי תורה. דעתי בזה היא, שכל מי שדעותיו ישרות ראוי לו לדעת, שאף שאין כל אמת מוכרחת בכל אותן החדשות, מ"מ אין אנחנו חייבים כלל להכחישן בכירור ולעמד נגדן, מפני שאין זה כלל עיקר של תורה לספר לנו עובדות פשוטות ומעשים שהיו. העיקר הוא התוך, ההסברה הפנימית שבהענינים, וזה יתרומם עוד יותר בכל מקום שנמצא כח סותר, שאנו מתעודדים להתגבר על ידו. עקרו של דברים נאמרו כבר בדברי הראשונים ובראשם במו"נ¹, והיום הננו מוכנים להרחיב את הדברים יותר. אין לנו שום נפ"מ אם באמת היה בעולם המציאות תור של זהב, שהתענג אז האדם על רב טובה גשמית ורוחנית, או שהוחלה המציאות שבפועל מלמטה למעלה, מתחתית מדרגת ההויה עד רומה, וכך היא הולכת ומתעלה. אנו צריכים רק לדעת, שיש אפשרות גמורה, שהאדם אפילו אם יתעלה במעלה גדולה, ויהיה מוכן לכל כבוד ועונג, אם ישחית דרכיו יוכל לאבד כל אשר לו, ויוכל להרע לעצמו ולתולדותיו עד דורות רבים מאד, וזה הלימוד יוצא לנו מהעובדא, של מציאות אדם בגן עדן וחטאו וגירושו. ואדון כל הנשמות יודע עד כמה צריכה להיות עמוקה הרשימה בלב בני"א להיות זהירים מן החטא, וכפי אותו העומק ממש באו כ"כ אותיות ע"ז בתורת אמת. וכשאנו באים לידי מדה זו, אין אנו נזקקים עוד ללחום דוקא נגד הציור המתפרסם בין החוקרים החדשים, וכאשר אין אנו נוגעים בדבר נוכל לשפוט משרים, ועתה נוכל לבטל את החלטותיהם במנוחה במדה זו שהאמת תורה לנו את דרכה.

ובכלל זהו כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה, צריכים אנו בתחילה לא דוקא לסתור אותה, כ"א לבנות את ארמון התורה ממעל לה, ובזה הננו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואח"כ כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא בטחון להלחם עליה ג"כ. יש ע"ז דוגמאות מוכיחות, אבל קשה לי להאריך, ולחכם לב שכמותך יספיק הקיצור, למען דעת איך לדגול בשם ד' ממעל לכל הרוחות המנשבות, ולהשתמש בכל לטובתנו האמתית, שהיא גם טובת הכל.

דע כי אין בריחתנו מן המאמר בקדמות העולם מפני הכתובים אשר באו בתורה בהיות העולם מחודש, כי אין הכתובים המורים על חדוש העולם יותר מן הכתובים המורים על היות השם גשם, ולא שערי הפירוש סתומים בפנינו ולא נמנעים לנו בענין חדוש העולם, אבל היה אפשר לנו לפרשם כמו שעשינו בהרחקת הגשמות, ואולי זה היה יותר קל הרבה, והיינו יכולים יותר לפרש הפסוקים ההם ולהעמיד קדמות העולם, כמו שפירשנו הכתובים והרחקנו היותו ית' גשם, ואמנם הביאנו שלא לעשות זה ושלא נאמינהו, ב' סבות, האחת מהם שהיות השם בלתי גוף יתבאר במופת, ויתחייב בהכרח שיפורש כל מה שיחלוק על פשוטו המופת, ויודע שיש לו פירוש בהכרח, וקדמות העולם לא התבאר במופת ואין צריך שיוודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאיפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות, וזה סבה אחת. והסבה השנית כי האמנו שהש"י בלתי גשם לא יסתור לנו דבר מיסודי התורה ולא יכזיב מאמר כל נביא, ואין בו אלא מה שיחשבו הפתאים שבזה כנגד הכתוב, ואינו כנגדו כמו שבארנו אבל הוא כוונת הכתוב, אבל אמונת הקדמות ע"צ אשר יראה אותו אריסט"ו שהוא על צד החיוב ולא ישתנה טבע כלל ולא יצא דבר חוץ ממנהגו, הנה היא סותרת הדת מעקרה ומכזבת לכל אות בהכרח ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה או תפחיד ממנו האלהים, אלא אם יפורשו האותות ג"כ כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצאו בזה למין מן ההזייה